

BALOGH BÉLA

AZ 1956-OS MAGYARORSZÁGI FORRADALOM VISSZHANGJA AZ EGYKORI NAGYBÁNYA TARTOMÁNY TERÜLETÉN

■ A szovjet mintára 1950-től kezdve életbe léptetett új közigazgatási reform következményeként létrejött Nagybánya tartomány területileg a volt történelmi Máramaros vármegyének a Tiszától délre fekvő részét, az 1920 óta létezett egész romániai Szatmár megyét, a volt Szilágy megyéből Tasnád és Szilágycseh környékét, valamint az egykori Szolnok-Doboka megyének Magyarláros központtal kiszakított Lápos vidékét ölelte fel. A tartomány – északkelettől nyugat és délnyugatnak haladva – a visói, máramarosszigeti, láposi, nagysomkúti, avasi, szatmári, nagykárolyi, szilágycsehi és tasnádi rajonokra oszlott, s ezekhez két tartományi alárendeltségű város, Nagybánya és Szatmárnémeti csatlakozott. A tartomány nevét még 1960 előtt Máramaros tartomány névre cserélték, de a fennebb jelzett szervezési forma 1968 februárjáig megmaradt.

Lakosságának nemzetiségi megoszlása roppant színes volt: a történelmi Máramaros, a Lápos vidéke, a bükki (Codru) dombvidék és az Avas területén főként románok, a Magyarországgal határos vidéken a magyarok voltak többségben. Sok magyar élt még Szilágycseh és Tasnád vidékén, de szórványban a többi rajon területén is jelen voltak. Rajtuk kívül, főként a városokban, ekkor még jelentős számú zsidóság, Felsővisó környékén ruszinok és a németiséghez tartozó cipszerek éltek. A Nagykaroly környéki svábokról is meg kell emlékezni, de többségük ek-

kor már egykori német anyanyelvét a magyarral cserélte fel.

Az 1956-os magyarországi események itteni hatásának megértéséhez ezeket a viszonyokat feltétlenül figyelembe kell vennünk. Mindenekelőtt azért, mert a magyarok és a magyarul tudók főként a budapesti rádiót hallgatva közvetlenül is értesülhettek az eseményekről. A többség azonban a Bukarest irányította román nyelvű rádióra és írott sajtóra volt utalva, vagy ha egyáltalán rádióközelbe került, és az állandó zavarásokat ki tudta szűrni, akkor a Szabad Európát, illetve Amerika Hangját hallgathatta. Persze ha volt mersze! Mert ezek hallgatását az állami szervek tiltották. Nyilvánvaló, hogy ilyen körülmények között a magyaroknak és a magyarul tudóknak a többséghez viszonyítva információszerezési előnyük volt. Rádió azonban 1956-ban, főként a falvakon, még kevés volt. Ezért is ne lepjen meg senkit az a tény, hogy október 24-től kezdve az állambiztonsági szervek a tartományi pártvezetőség felé rengeteg közös rádióhallgatásról jelentettek.

Gheorghiu-Dej és a köréje csoportosult Román Munkaspárt vezetősége kezdettől fogva elítélte a Budapesten kirobbant forradalmat, és minden eszékkel arra törekedett, hogy azt az ellenforradalmi, fasiszta erő kiejtő munkája eredményeként a magyar kommunisták gyengekezűsége következményének tüntesse fel, s ezért az úgymond ellenforradalomtól Romániát

elszigetelje. Ennek megfelelően – még Gheorghiu-Dej jugoszláviai látogatása idején – mindjárt október 24-én elfogadták azt a 20-as számot viselő határozatot, amelyet a leggyorsabb ütemben, felülről lefelé haladva, előbb a tartományi, ezt követően a rajoni, városi pártaktívákön, majd a párt alapszervezeteinek szintjén, úgynevezett „aktívagyűléseken” dolgoztak fel. A pártszervezetek ezután mindent elkövettek, hogy a határozatot a szakszervezetekkel és a ifjúsági szervezetekkel is megismertessék, ahol előre felkészített személyeken keresztül a jelenlévőket a román kommunisták irányvonalának megfelelő, a magyar forradalmat elítélő határozathozatalra készítessék. Romániában állampolitikai vonalon is több határozat született, és ezek által a közellátás javítását és az iparban új fizetési rendszer bevezetését célozták meg. A rendőrség és főként a Securitate példátlan mozgósításával, embereikkel minden politikai és gazdasági jellegű állásfoglalásról, elégedetlenségről a tartományi pártbizottságot folyamatosan értesítették, az pedig az így szerzett információt október 24-től kezdve november 10-ig naponta kétszer, azt követően naponta egyszer a párt központi bizottságához továbbította.

Az első napokban az információk özöne arról szól, hogy nagyon sok helyen a magyar rádió adását nagy csoportokban hallgatják, és a nyert információkra ki-ki a maga vérmérséklete és politikai nézetei szerint reagál. Íme néhány ezek közül:

A Tasnád rajoni Dobrán egy Neuman nevű volt kisajátított földbirtokos lakásán október 24-én 30-40 ember együtt hallgatta a pesti rádió híreit, majd a házigazda a felkelés okait abban vélte felfedezni, hogy a magyar kormány, a románhoz hasonlóan, túl magas terheket rótt a lakosságra. Véleménye szerint „a parasztságnak a terménybeszolgáltatást és az adófizetést itt sem kellene teljesítenie, és fel kellene lázadnia”. A falubelieket egyben arra buzdította, hogy a beszolgáltatások és az őszi vetés elvégzését ellenőrző ide-

geneket őrizzék ki a falvakból! Ugyan ezen a napon Nagykárolyban a kevés lisztért sorban álló asszonyok és férfiak kijelentik, hogy „nekünk is azt kellene tennünk, mint a magyarországiaknak”, egy a Szovjetunióból a háború utáni deportálásból hazatért személy pedig kijelentette: „minden kommunistát egy-egy póznára akasztanék fel!”

Az egy nappal későbbi jelentésekben Máramarosszigeten, Nagysomkúton, Pappbikón, Nagybánán és a Szatmárnémeti melletti Óvárban elhangzott fenyegetésekről olvashatunk. Ez utóbbi helyen egy falusi asszony a néptanácsnál talált rajoni pártaktivisták előtt jelenti ki: „Ha még tovább is a terménybeszolgáltatást fogjátok erőltetni, mi is úgy teszünk, mint a budapestiek!”

Október 26-án a nagybányai szállítási vállalatnál egy csoport párttag munkás arról beszélt, hogy „...elérkezett az ideje, hogy mi is felkeljünk, és egyes elvtársakon revant vegyünk!” A fernezezyi ólomkohó, a nagybányai volt Phönix (ekkori nevén Gh. Gheorghiu-Dej Vegyipari Kombinát) és a szatmári Unió munkásai, valamint a nagybányai és máramarosszigeti kórház orvosai fizetésük miatt elégedetlenek.

Október végén Koltórol jelentették, hogy esténként, főként fiatalok, az ottani szövetkezet irodájában a rádió körül gyűlnek össze, a híreket követően pedig a magyarországi forradalom mellett nyilatkoznak, és „feltételezik, hogy az rövidesen ide hozzánk is átcsap, és a jelenlegi kormányt megdöntik”. Kővárberencén (Berința) is a falusi pártbizottság titkárát és a néptanács elnökét azzal fenyegetik, hogy „...nektek még van egy hetetek, s aztán végetek lesz!”

A közös rádióhallgatások ezt követően is rendszeresek voltak. A tartományi Securitate jelentéseiből ismeretes, hogy a Tasnád rajoni Ákoson a református lelkész az imaházban, egyházi énekek tanulása ürügyén gyűjti össze a híveket, ahol aztán naponta a pesti rádió hallgatása és a hírek kommentálása folyik.

November elsején a Nagybányai Technikai Középsiskola diákjairól jelen-

tik, hogy a magyar forradalom eseményeiről szólva „...a népi demokráciáról és a szovjet csapatokról ellenséges érzülettel beszéltek”, kifejezve, hogy „...tennünk kell valamit, hogy a szovjet csapatoktól megszabaduljunk, és jobb életet éljünk!” Misztbányán a bányászok, Máramarosszigeten a helyi ipari vállalat munkásai a frissen bevezetett fizetési rendszer igazságtalanságáról, továbbra is a fizetések alacsony szintjéről beszélnek. Mások kijelentik, hogy azok az intézkedések, amelyeket a fizetések rendezése érdekében október végén Romániában foganatosítottak, nem egyebek porhintésnél, aminek az volt a célja, hogy az elégedetlen munkások egységét megbontsák. A jelentések megfogalmazói ugyanakkor hangsúlyozzák, hogy „...a rendszerünkkel szemben ellenséges elemek azt hirdetik, hogy az események Lengyelországban kezdődtek, átcsaptak Magyarország területére, ezek a látáshoz hasonlóak, amit nem lehet megakasztani, és a többi népi demokratikus országban is át fog ömleni”.

A tartomány lakosainak elégedetlensége a november 4-ei szovjet támadás után is még hosszú ideig eltartott. A támadást a románok és magyarok többsége elítélte és megbélyegezte. Az avasi Komorzán, a máramarosi Falusugatag és a kővárvidéki Váralja (Văraii) lakói még a hónap végén is szembe szálltak a terménybeszolgáltatást szorgalmazó aktivistákkal. A fernezelyi munkások november 26-án is igazat adnak azon kollégájuknak, aki a *Scântea* központi pártlapban megjelent képeket és kommentárokat hazugoknak nyilvánította, mondván, „...a magyarországi gyermekeket és asszonyokat nem a forradalmárok, hanem a szovjet katonák lötték halomra!”

Az ilyen és hasonló nyilatkozatok özönének további felsorolása helyett a korábban történt konkrét események rövid ismertetéséhez kanyarodunk vissza.

Már eddig is szó volt arról, hogy a román központi pártszervek határozata értelmében a magyar forradalom

elítélése céljából széles körű propaganda folyt. Szinte minden gyárban vagy településen a gyűlések sokaságát szervezték. Az ezeken való megjelenés, de főként az elítélő nyilatkozatok elfogadása ellen a Szatmár rajoni fiatalok tömegesen tiltakoztak. Már október 26-án a párt központi bizottságához küldött jelentésükben a tartományi szervek arról szólnak, hogy a fiatalok Szamossten, Dobán, de más falvakban is a gyűléseken passzívok, nem lehet belőlük elítélő nyilatkozatot kiperéslni. A határ menti Petén pedig sok fiatal a gyűlésen való megjelenés helyett ennek megtartását, a kijelölt épület előtti hangos énekléssel, fűttyszóval és kerékpárjaik csengőinek csengetésével tette lehetetlenné, az oda igyekvőket pedig visszatartotta, mert ott úgymond „csak hazugságokat mondanak”.

November első napjaiban a nagybányai közüzemek szakszervezetének elnöke a magyarországi helyzettel kapcsolatos párthatározatok feldolgozását tagadta meg. Kijelentette: „...ezt nem teszi, még ha fejbe lövik is, mert ez [mármint a forradalom] a túloldali testvéreink dolga, és a magyar testvéreink oroszellenesek.” Ezt követően Erdőaranyoson (Arieșu de Pădure), Nagyfentősen és máshol is a párttagok és tisztségviselők megtagadták a gyűléseken való részvételt. A szembeszegülés, de talán a bizonytalanság olyanokat is hatalmába kerített, akiket korábban pártiskolákba irányítottak, ezek ugyanis nem utaztak el.

Mielőtt az ellenállás különböző formáit tovább boncolgatnánk, le kell szögeznünk, hogy ezek többnyire egyéni kezdeményezések és állásfoglalások eredményei. A román politikai ellenzék és az értelmiségiek a kezdeti bizonytalanság után úgy vélték, hogy még nem érkezett el annak az ideje, hogy „...a magyarországi eseményekhez hasonló tettekhez folyamodnánk. Amíg a külső események nem teremtik meg a kedvező feltételeket a hasonló cselekedetek kirobbantására, szükségtelen és nagy hiba volna, hogy érdemtelenül bármilyen áldozatot hozzunk.

Mindaddig, amíg a kedvező feltételek meg nem teremthetnek, türelmeseknek kell lennünk, és addig készülődniünk kell!” Az idézett megállapítás Moş Valernek a szájából hangzott el, akit a tartományi pártbizottságnak jelentő állambiztonsági szervek a szatmárnémeti „román reakció egyik befolyásos tagjaként” jellemeznek. És még azt is hozzáfűzik: „...a tartomány más rajonjában is a román reakció más képviselői is hasonló nézeteket vallanak.”

Ennek ellenére, főként a magyarság körében, lépten-nyomon találkozunk az ellenállás különböző formáival. Ezek közé mindenekelőtt a szórólapok (röpcék) vagy az épületek falára írt vagy ragasztott jelmondatok sokaságát sorolhatnók. Ilyen akcióval először Felsőbányán találkozunk, ahol október 27-ről 28-ra virradó éjszaka ismeretlen tettesek a sportotthonnak, a vasútállomásnak és egyéb helységeknek a falára „Le a disznó kommunistákkal!”, vagy „Ki a kommunistákkal!” szövegű feliratokat írtak krétával. Felsőbányán hasonló feliratok november hetedikén, nyolcadikán és kilencedikén is megjelentek. Egy éjszakával később Szatmárnémeti utcáiról „Oroszok, takarodjatok haza!” szövegű feliratokat jelentettek. Ugyancsak Szatmáron, egy nappal korábban, az Unió üzemek körül, a postaládákban kézzel írott röpcédulákat találtak, melyeken ilyen szövegek voltak olvashatók: „Kommunisták, fel a kezekel! Adjátok meg magatokat!”, vagy „A fiatalság győzni fog, Jőjj, testvér, velünk!” A szatmári tiltakozások bizarr formája volt az az eset is, mely november hetedikére virradólag történt. A szovjet hősök főtéri emlékműve elé ismeretlenek hat döglött patkányt terítettek ki. Ugyancsak Szatmáron, november 25-én az Eminescu utcában találtak röpiratokat, amelyeken ilyen jelszavak voltak olvashatók: „Románok! Ne hullassátok véretekét idegen érdekekért!”, „Románia határai kelet felé a Dnyeszter, délen a Duna, északon a Tisza, nyugaton pedig a mostani határok. Egyetlen becsületes románnak sincs mit keresnie e határokon kívül!”, és „Egyetlen liter kő-

olajat, egyetlen méter fát, egyetlen szem búzát és egyetlen gramm urániumot sem kelet felé!”

Nagybányáról hasonló akciók november 23-a és 24-e éjjeléről ismeretesek. Itt a korábbi Phönix üzem területén a különböző termelési csarnokok és a WC-k hátsó falain „Le a kommunistákkal!” és más, kézzel írott feliratok voltak olvashatók. Az üzem területén ehhez hasonlóknak november 30-án is megjelentek, de ekkor már „Haza az oroszokkal!”, „Le a Román Munkáspárttal!” szövegekről szólnak a tudósítások. Fél hónappal korábban, ugyancsak Nagybányán több utca házainak a falán és a kapukon a hajdani Nemzeti Parasztpárt választási jelét, a szemet ábrázoló, ceruzával rajzolt és felragasztott papírdarabokat találtak. Egy nappal korábban a szomszédos Felsőtótfalut átszelő országút aszfaltján több helyen is fehér krétával írott „Le a kommunistákkal!” szöveg volt olvasható.

A Nagykárolyt övező falvakban ilyen feliratok már korábban megjelentek. A mezőteremi milícia épületének falára ragasztott felhíváson „Mostantól vége a kollektív gazdaságnak!” volt olvasható. Másnap ugyancsak a mezőteremi postahivatal falára kerültek hasonló tartalmú, magyar nyelvű feliratok. November 4-én Magyarcsaholyon krétával, magyar nyelven írott, közel 60 darab papírszeletet ragasztottak a kapukra és házfalakra, melyeken ez volt olvasható: „Testvérek! Harcoljatok a kommunisták ellen!” Már december 12-ét írtak, amikor az avasi Kőszegremetén a korán kelők ezt olvashatták: „Le a kommunistákkal! Éljen a szabad Magyarország!” Szintén a kommunisták elleni gyűlölet tükröződik azokon a tasnádi, kézzel papírra, fekete ceruzával írott felhívásokon is, amelyeket december 15-én, 16-án és a következő napokon a rajoni néptanács és más épületek falára ragasztottak Nagymajtény utcáin. A november 24-ét követő éjjelen egy férfi az utcán többször is ezt kiáltotta: „Éljen a király! Éljen a forradalom!” Hasonló jellegű tiltakozások a következő, 1957-es év első hónapjaiban is előfordultak.

Ez év márciusában a tartományi pártbizottság rendkívüli ülésén a belügyi szervek munkáját elemezték, és a Nagykaroly rajoni pártbizottság első titkára még mindig arról beszélt, hogy az osztályellenség a rajon egyik gép- és traktorállomása épületének ajtajára pártellenes feliratot ragasztott.

Eddig főként a névtelenség takarta eseményekről, jelenségekről szoltunk. A magyarországi '56-os események hatására azonban sokan személyesen is tiltakoztak, és a romániai rendszer ellen izgattak.

A Szatmárnémeti és Nagykaroly közötti román telepésfaluban, Paulinán még október 29-én egy Bled Ioan nevű IMSZ-tag tagkönyve visszaadásával tiltakozott a szovjet csapatok korábbi utcai öldöklései ellen. Halmiban, hasonló okok miatt, Doros Vasile a párttagkönyvét dobta oda a községi pártbizottság titkárnőjének.

Nagyon sok helyen a terménybeszolgáltatás ellen nemcsak tiltakoztak, hanem baltával űzték ki udvarukról a párt embereit. Október végén Batizon, november 7-én Kápolnokon és más falvakban is hasonló esetek történtek. Az Avas rajoni Tamásváralján (az egykori ugocsai faluban) november 17-én egy ellenszegülő asszonyt már három határőrkatonára is támogatott. Amikor a Daróczi-portán a gazdasszony ellenszegülése tetőfokára hágott, akkor érkezett a ház elé Nagyváradról az a teherautó, amelyiken a közelben lévő határőrlaktanyára a katonák új felszerelését szállították. Hallatára az autóról három katona ugrott le, és a beszolgáltatást erőltetőket az udvarról kiűzték, kijelentve, hogy „más begyűjtők a mi szüleinkkel bálnak hasonlóan”. A helybeli tisztviselőt pedig megfenyegették, mondván: „Ma még a néptanács alkalmazottja, de holnap már nem lesz az!”

Több olyan személyről is van jelentés, akinek egy-két pohár ital elfogyasztása után eredt meg a nyelve, és a körülöttük lévőket nyilvánosan a román rendszer megdöntésére szólította fel. Közéjük tartozott az a bukaresti illetőségű, ideiglenesen Nagysomkúton dol-

gozó kőműves, aki november 2-án népes tömeg előtt kiáltotta: „Gyertek, parasztok, ragadjatok fegyvert, mert forradalom van! Miért engednétek, hogy gabonaterméseteket a begyűjtők elvigyék?” Lázításért őt a helybeli milicisták tartóztatták le.

Október végén Csedregben, Batizogombáson, Dobán és a Decebal nevet viselő telepésfaluban a még magángazdák a mezőgazdasági társulások és a kollektívek területébe bekebelezett földjeik visszaadását követelték. Túrterebesen még október 27-én több, korábban szövetkezetbe kényszerített gazda arról tanácskozott, hogy az ottani „közös gazdaságot fel kellene számolni, még mielőtt a felkelés a mi országunkat is elérné”. Két nappal később az avasi Kőszegremetén Dohi János szövetkezeti paraszt ajánlotta, hogy a raktáron lévő évi termést teljes egészében osszák ki a tagok között, mert ha a gazdaságot felszámolják, a gabonát át kell majd adni a szovjet katonáknak, akik Magyarországról kivonulnak. A Láposmedencei Kohópatakon (Cufoaia) november 25-én közgyűlésen döntöttek el a szövetkezet feloszlását, majd 28-án több gazda a korábban a közösbe bevitt állatokat hazavitte. Az ügy későbbi folytatásaként a tartományi ügyészség nyolc személyt küldött bíróság elé, akik a szövetkezetnek 7692 lej értékű kárt okoztak.

A tél közeledtével, november 10-én Szaniszlón 60-70 személy szervezetten és minden engedély nélkül ment az erdőbe tűzifát vágni, mert az állami szervek a téli faszükséglet biztosításáról nem gondoskodtak.

A közlésre kerülő jelentések más jellegű kezdeményezésről is beszámolnak.

Szatmáron a római katolikus papok nagy tömegek mozgósítását készítették elő, és a bebörtönzött görög katolikus papok kiszabadítása érdekében nyomást kíséreltek gyakorolni a hatalomra azáltal, hogy október 28-ára, Krisztus Király ünnepe alkalmával Szatmárnémetiben imára hívták a tömegeket, és a feszültség fokozása révén igyekeztek hittestvéreik védelmére lenni.

A szatmárnémeti börtönben őrzött rabok a magyarországi eseményekről értesülve október 27-én az engedelmisséget megtagadták.

Főként Szatmár rajon területén vált gyakorlattá az a tiltakozási forma, hogy a falvakba kiküldött pártaktivistákat telefonon Szatmárra, a pártbizottsághoz rendeljék, s ezáltal ezeket gyűlölt tevékenységük megszakítására késztessek. Ezt inkább október utolsó napjaiban tették. Utóbb novemberben már inkább telefonon történt megfélemlítésükről találni adatokat.

Ezeknél nyíltabban léptek fel azok a munkások, akik a Szinérváralja és Avasújváros közötti országút felújításán dolgoztak Mivel már két hónapja nem kapták meg fizetésüket, az itt dolgozó 47 munkás október 30-án beszüntette a munkát, az utat eltorlaszolta, és az egyik teherautó sofőrjével a rajonközpontba, Avasfelsőfaluba (Negrești) vitették magukat, ahol kijelentették: „...ha most sem fizetnek, mi is úgy fogunk cselekedni, mint a magyarországiak!”

A szovjetellenes hangulat fokozódására vet fényt annak a 12 magyarberkeszi tanulóknak az esete, akik 1956 decemberének közepén az iskolában az orosz nyelv tanulását megtagadták.

A tartomány székhelyén, Nagybányán a legmerészebbek azok az ellenállók voltak, akik november 6-án éjjel a tartományi pártbizottság, a tartományi néptanács, a vasútállomás és más állami szervek telefonkábeleit igyekeztek elválni és ezzel pánikot kelteni. Tervük ugyan csak részben sikerült, mert egyedül a tartományi Securitate vonalait tudták időben elválni, de az államhatalmi szerveknél a riadalom így is teljes volt. Amint hosszas kivizsgálás után kiderült, ezt az akciót a „Kormányzónak” nevezett Popescu-csoport igyekezett végrehajtani, akik közül szervezkedésük és a telefonvezeték sikeres elvágása miatt a kolozsvári katonai törvényszék – az 1956 Erdélyben. *Politikai elítéltek életrajzi adataira 1956–1965* címmel 2006-ban megjelent kötet szerint – a fővádoltat, Pop Virgilt másodfokon 25 évre, Rác Sándort 20, Pop Ioant 18,

Sipos Györgyöt 16, Tomoiaga Nechitát 8 és Pop Victort 7 évre, Botos Valeria telefonistát pedig, aki tudott az akcióról, de azt jelenteni „elfelejtette”, „csupán” 2 évi szabadságvesztésre ítélték.

A fenti csoport elítélését közlő forrásunk alapján ismeretes, hogy a tartományban a magyarországi forradalom hatására az Avasban Avasújváros, Avasfelsőfalu és Vámfalu körzetében „magyar mintára létrehozott”, 18 személyből álló összeesküvő, rendszerellenes csoport szerveződött, amelyet vezetőjéről „Botoș csoportként” ismer a szakirodalom. Ezt a csoportot 1957 novembere és 1958 júniusa között göngyölítették fel. Vezetőjét, Botos Józsefet előbb halálra, utóbb életfogytiglani börtönre ítélték. A csoport tagjai Badar Sándor, Bartha László, Bodnár Lajos, Chindrici Petru, Ciorba Vasile, Demeter Mihály, Demeter Sándor, Elek János, Jeremia Gheorghe, Kiss György, Lohán Pál, Madák János, Mali Géza, Nonn Gyula, Osváth Ferenc, Sándor Antal, Sándor Gábor, Somlyai János és Tamás János voltak. Őket 8 és 20 év közötti szabadságvesztésre ítélték. Feljelentés elmulasztása vádjával újabb 6 személyt kapcsoltak a csoporthoz. Közülük Nagy István 10 évet, Német Károly pedig 4 évet kapott.

Ez utóbbi csoportról a nagybányai levéltári források nem tartalmaznak adatokat. Viszont szó van egy a bányaszatban használt robbanóanyag titokzatos eltűnéséről, amit 1956. október 29-én a Nagybányáról Erzsébetbányára tartó teherautóról loptak el. Mintegy 20 rúd astralit tűnt el. Emiatt a tartományi belbiztonsági szervek és a tartományi pártbizottság is robbantásoktól rettegett. A szálak Kapnikbányára vezettek, de a tetteseket nem sikerült felderíteni. A kapniki bányászokra nem ok nélkül gyanakodtak, mert a fizetésükkel elégedetlen bányászok egy része még december 11-én is tettelesen lépett fel a bányavállalat igazgatója ellen, akit ájulásig történt megverése után az ott dolgozó munkaszolgálatos katonák mentettek a kórházba. Az esettel kapcsolatos kivizsgálást és ennek eredményét nem ismerjük.

Az általános helyzet pontosabb megértése érdekében le kell szögeznünk, hogy a magyarországi 1956-os eseményekkel kapcsolatos romániai párt- és állampolitikai határozatok elfogadása után Nagybánya tartomány területén is arra felkészített személyek híresztelése szerint a pesti egyetemi hallgatók 16 pontos követelése alapján, a forradalom eredményeként a magyar revansisták (Észak-)Erdélynek Magyarországhoz való visszacsatolását is napirendre tűzték. Az erdélyi románok és magyarok közötti ellentétek szításának érdekében ezek a híresztelések széles körben terjedtek, és főként a bányászok körében akadtak is olyanok, akik e híresztelések hallatán a forradalmárokat elítélték. A lakosság többsége azonban ezeket a rosszhiszemű híresztelőket ítéli el, és a gyári munkások, bányászok, de a parasztok túlnyomó többsége is üdvözli a forradalmat, ennek követeléseit és eredményeit magukéiknak érzik. A forradalommal szembeni bukaresti állásfoglalást, majd a szovjet csapatok fegyveres beavatkozását mind többen ítélik el. A hazai rádióban és sajtóban közölt hivatalos állásfoglalást meghazudtolják és dőreségnek nyilvánítják. Párttagok és pártönkívüliek a romániai új fizetésrendezést, az élelmiszerekkel és egyéb közszükségleti cikkekkel való ellátásban beállt javulást is a magyarországi események egyenes következményeként könyvelik el. A magyar testvérekkel való együttérzés főként a Szatmárhoz közeli határ menti falvakban volt tapasztalható. November 4-e után pedig a szovjet katonai beavatkozás elítélésével kapcsolatos állásfoglalásokat román, ruszin és zsidó közösségek vagy személyek is hangoztatták. S ez az állásfoglalás a szovjet csapatoknak Románia területéről való kivonását tartalmazó követelések megfogalmazásában csúcsonodott ki.

A tartományi Securitate által felterjesztett jelentésekben sok kószá hír terjedéséről is szó van. Ezek közé tartoznak a nyugati fegyveres segítség várásával és megindulásával összefüggő híresztelések. És amikor az ellenálló

fegyveres magyar csoportok térvészítéséről hallanak, még akkor is elhangzik: „Nincs baj, Csepel ellenáll! A forradalmat, ha most leverik is, a jövőben az igazak fognak győzni, és közöttük mi is ott leszünk!”

A témával kapcsolatos jelentések és korabeli értékelések teljes megismertetése érdekében az egész tényanyag román nyelvű eredeti változatának és magyar nyelvű fordításának közlése előkészületben van.

Dokumentumok

■ 1. [1956. október 24., este 9 óra]
A Román Munkáspárt Nagybánya tartományi bizottságának jelentése a központi bizottsághoz

A budapesti huligán akcióról az emberek többsége és főként a párttagok többsége tudomást szerzett, beszélgetéseikben ezeket a huligán cselekedeteket elítélik, és azt kérdezik, hogyan történhetett meg, hogy a Magyar Népköztársaság párt- és állami szervei ébersége ennyire eltompulhatott.

Mindezek mellett gyakran megtörténik, hogy egyes nyilvános helyeken az ottani eseményekkel kapcsolatban országunk elleni tendenciózus és sovén kijelentések is elhangzanak.

Nagybányán például azt hangoztatják, hogy még a II. világháború után Sztálin nem volt képes Erdélyt Románia és Magyarország között igazságosan felosztani, és most a magyarországi és romániai küldöttségek ezért voltak Jugoszláviában Titónál, hogy Erdélyt igazságosan újraosszák.

Ugyanakkor azt is hangoztatják, hogy a huligán bandák szervezésében Titónak is benne van a keze. Teszi ezt azzal a céllal, hogy a lakosok között ellentétet szítson, és ez indok legyen Erdély újrafelosztására.

Hasonló mendemondákat Avason területén is hallani lehetett.

A Tasnád rajoni Dobra községben egy Naiman nevű kisajátított földbirtokos október 24-én 30–40 polgárt a saját házába gyűjtött, és ott a budapesti rádió

hallgatása és kommentálása után azt a következtetést vonta le, hogy ott ezek az események azért történtek, mert a magyar kormány, akárcsak a hazai, túl nagy terheket rótt az emberekre, és itt az adókat és az államnak történő terménybeszolgáltatást érintette: a parasztoknak nálunk sem kellene az adófizetésnek és terménybeszolgáltatásnak eleget tenniük, és fel kellene lázadniuk, mert akkor a kormánynak a beszolgáltatásokat el kellene törölnie. A jelenvoltakat ugyanakkor arra biztatta, hogy a vetés és terménybeszolgáltatás irányítására küldött idegen csoportokat a faluból kergessék el.

Vele szemben intézkedések történtek, és mint lázítót a törvény elé állították.

Nagykárolyban, a lisztért sorban állók között az egyik asszony azt kezdte mondani, hogy „most nekünk is azt kellene tennünk, mint amit Magyarországon is tettek, és ne álljunk sorban néhány grammnyi lisztért”. Ugyanebben a csoportban bizonyos László István (volt szálasista vezér) azt mondta, hogy „elérkezett az idő, és minden útnak vége van egyszer!” Amiből arra lehetett következtetni, hogy Magyarországon a népi demokráciának vége van. Ugyancsak Nagykárolyban egy Pozma nevű kulák (akit a Szovjetunióba is deportáltak) nyilvánosan kijelentette, hogy „ha a dolgok az ő belátása szerint történnek, minden kommunisztát lámpaoszlopra kell felakasztani”.

Hasonlóan egy Aizele nevű polgár (aki a közelmúltban Budapesten volt látogatóban) kijelentette, hogy az ottani lázadók buták és szamarak, mert ott az élelem és egyéb fogyasztási cikkek bőven vannak és olcsók. Ugyanakkor tendenciózusan megkérdezte: „mit tegyenek akkor a romániai munkások és parasztok, ha amazoknak joguk van a felkelésre?”

Román Országos Levéltár Máramaros megyei Hivatala (a továbbiakban ROLMMH), a Román Kommunista Párt Tartományi Bizottságának Levéltára (a továbbiakban RKP TB levéltár) 922-es leltár, 15/1956. szám 1–2.2.

2. [Keltezetlen. 1956. október 25. körül, Nagybánya] A tartományi Securitate jelentése a Román Munkáspárthoz a poznaïi és budapesti eseményeknek Nagybánya tartomány területén történt kommentálásáról

A poznaïi és a mostani budapesti eseményeket Nagybánya tartomány egész területének lakossága közéről és nagy érdeklődéssel figyelte.

A becsületes emberek egészen más-ként, a nacionalista, sovén és ellenséges személyekhez képest. [...]

A rendszerrel szemben ellenséges román nacionalista elemek a poznaïi felkelőkkel, úgyszintén a mostani budapestiekkel szolidárisak, az eseményeket dicsérik, és úgy tekintik mint a népi demokratikus államoknak a szocializmus megvalósítására irányuló politikájának kudarcát.

Így értékelték és kommentálták az eseményeket azok a nacionalista és sovén személyek, akik Moş Valer, a volt nacionalista Nemzeti Parasztpárt megyei bizottságának volt tagja, jelenleg a szatmári belkereskedelmi raktár főnöke, köré tömörültek. A környezetéhez tartozó egyik személy azon kérdésére, hogy nálunk lehetséges-e hasonló felkelés, Moş Valer kijelentette: „Csak a szikrát lobbantsák fel, és meglásd, az összes odúból előjönnek.”

A román reakció óvatosságot hirdet, azt vallja, hogy nálunk hasonló akciók kivételére a körülmények még nem kedvezőek. Amíg a nemzetközi események nem fogják annyira siettetni, míg nem teremődnek meg a megfelelő feltételek az akció kirobbantására, addig várni kell. A hasztalan áldozatok feleslegesek és hibásak volnának. Az akció kirobbantásához szükséges feltételek megteremtődéséig türelemre van szükségünk, és készülődnünk kell.

Ezt a nézetet fejtette ki Moş Valer, a szatmári reakció fontos személyisége. De a román reakciónak a többi rajonban található exponensei is hasonló véleményen vannak.

A magyar nacionalista elemek nyíltan vagy hallgatólagosan a budapesti felkelőkkel való szolidaritásukat fejezik ki.

A szigeti fakitermelési és szállítási vállalat Moşuţiu nevű tisztviselője a mostani budapesti eseményekről tudomást szerezve kijelentette, őt arról értesítették, hogy Kolozsváron az egyetemisták állnak elő követeléseikkel. Hasonlóan Valent Vilmos, a nagybányai építészeti és szerelési tröszt szállítási részlegének vezetője egyik barátjával a budapesti eseményekről beszélve kijelentette: „Kár, hogy nem vagyok én is ott, mert én is közéjük állnék. Rövidesen itt is hasonló lesz a helyzet, mert Temesváron és Vásárhelyen diákmegmozdulások voltak, és azt hiszem, hogy ez a demokrácia végét jelenti.”

A tartomány területén élő magyar nacionalista elemek nyilvánosan vagy hallgatólagosan a budapesti lázadók iránti szolidaritásukat fejezik ki. Bizonyították erre a már fennebb említett Valent Vilmos, valamint Bojtor János, a nagybányai pénzügyi osztály főnöke. Ez utóbbit egyik ismerősen megkérdezte, hogy a budapesti eseményekkel kapcsolatban mi a véleménye. Ő azt felelte: „Meglátod, mi történik majd nálunk, ha a mieink Jugoszláviából hazatérnek!”

Ágoston Lajos, a Nagybánya tartományi helyi építkezési tröszt 4-es számú vállalatának főtechnológusa október 24-én találkozott az egyik barátjával, és a budapesti eseményekről kezdtek beszélgetni. Ágoston kijelentette: „Tüntetések nemcsak Budapesten voltak, hanem a debreceni egyetemisták is, tehát Magyarország jóllakott az orosz vezetéssel, a magyarok önmagukat akarják vezetni. Én torkig vagyok mindennel! Párttag vagyok, de jóllaktam! Nagyon kíváncsi vagyok, hogy mi fog történni? Mindenképpen fontos változások lesznek!” Néma Ferenc, a Tasnád rajoni Nántú molnára, folyó év október 24-én egy 30 emberből álló csoport előtt kijelentette: „A Magyar Népköztársaságban az emberek megelégteltek az államnak való terménybeszolgáltatást.” A következőkben a nevezett kijelentette: „ha az emberek az ő pártján állnának, nekünk

sem kellene semmiféle beszolgáltatást adnunk az államnak.” A megnevezett ezt a kijelentést azzal a céllal tette, hogy a parasztok között nálunk is zendülés történjen, és tagadják meg az állami beszolgáltatást.

A megnevezettet állami szerveink kivizsgálás és büntetés céljából letartóztatták. Megállapították, hogy nacionalista magyar személyek, akik útlevéllal a Magyar Népköztársaságban látogatást tettek, visszatértük után munkahelyükön vagy ismerőseik között mindenféle izgatató híreket terjesztenek. Például Berger Imre, a nagybányai Gh. Gheor-ghiu-Dej üzeme tisztviselője folyó év október 19-én érkezett vissza a Magyar Népköztársaságból, és mind a munkahelyén, mind ismerősei között kijelentette, hogy „Magyarországon igazi demokrácia van, mert az embereknek megengedik, hogy bármit cselekedjenek, nyíltan tüntethetnek is, a sajtó szabad. Nálunk szólás-szabadság nem létezik, és mi gazdasági és politikai szempontból 20–30 évvel elmaradtunk Magyarország mögött.”

[...]

A Tasnád községi Mihacea Irina kijelentette: „régóta tudja, hogy ezek a magyarországi események bekövetkeznek, mert a nép az adót és a beszolgáltatást már nem tudta elviselni, és ezeket ő egy Magyarországról érkezett rokonától hallotta, aki október 17. és 22. között volt Tasnádon, és kijelentette, a magyarországi lakosokat értesítették, hogy egy provokáció és rendetlenség fog bekövetkezni, de ennek kirobbanási idejét nem tudták.”

Intézkedés történt a jelzett személy azonosításáról és megfigyeléséről arra az időre, amíg a Román Népköztársaságban tartózkodik.

A nagykárolyi Tarnai Károly a budapesti eseményekről értesülve kijelentette: „Ha a magyar hadseregben ő tiszt volna, a hadsereget a kezébe venné, és egy csoport lázadó élén a harcokban részt venne.” Nevezett személy a budapesti rádió közléseit cáfolja, kijelentvén, hogy ezek nem igazak, mert a lázadó csoportok nem kapituláltak. A lázadókat ő „szabadságharcosoknak” nevezi.

A nagykárolyi volt nyilas Nagy József kijelentette, ő tudja, hogy „hasonló események a közeljövőben a mi országunkban is bekövetkeznek”.

A fent nevezett személyek közeli megfigyeléséről, állításaik ellenőrzéséről, valamint ellenforradalmi szándékaik kiderítéséről intézkedtünk.

Értesültünk, hogy a Szatmár városi római katolikus reakciós klérus folyó év október 28-án, Krisztus Királysága ünnepe alkalmából egy tömegdemonstrációt igyekszik előkészíteni. A megnevezett papság a templomban a hívőket kérni fogja, hogy ezt a napot imádkozás és a letartóztatott papok kiszabadításáért való tiltakozások előzzék meg.

Sipos Ferenc szatmári római katolikus pap egy barátjával beszélgetve elmondta, ennek az akciónak a valódi célja az, hogy a tömegben agitációt folytassanak, hogy a templomból való kijövetel után a lakosok között népszerűsítsék az akciót, feszült helyzetet teremtsenek, és a lakosok a fogva tartott papok kiszabadítása érdekében nyíltan tüntessenek, és a hatóságokat ez irányba kényszerítsék. „Most elérkezett ennek ideje és az ügy megvalósításához alkalmas pillanat!” közölte a nevezett.

Ennek az értesítésnek ellenőrzésére a szükséges intézkedéseket megtettük, és az is kiderítendő, hogy az akciót a tartomány többi rajonjában is előkészítik-e vagy sem.

Restea Miron nagykárolyi tisztviselő a budapesti eseményekről beszélve kijelentette: „ezek az események Iosif Broz Tito rendelkezéseinek a következményei, és hogy a Román Népköztársaság kormányküldöttsége most ugyanezen rendelkezéseket kapja, mert a kelet-európai országok vezetője Tító.”

Hasonlóan nyilatkozott Botor Ioan, a nagybányai pénzügyi hivatal főnöke is, aki kijelentette: „Majd meglátod, mi történik nálunk, miután a mieink Jugoszláviából visszatérnek, mert ott utasításokat kapnak, és ezek ezeket mindenben teljesítik.”

Sokatmondó az a mód, ahogy ezeket az eseményeket a román, más részről a magyar reakciós körökben értelmezik.

Román nacionalisták, mint Dica Emilian avasfelsőfalusi nyugdíjas és Cotoiu Nicolae ugyancsak avasfelsőfalusi lakos kijelentették, hogy a felkelés nem az államrend megváltoztatását célozza, hanem csupán a megfelelő időnek és a Lengyelországban történtek kihasználásával Erdélynek Magyarországhoz való csatolását kérik. A nagybányai magyar nacionalisták a Magyarországon történeteket, valamint a román és a magyar delegációnak Jugoszláviában való jelenlétét értekezletként értékelik, melynek célja a Sztálin által megszabott határok revíziója. Észak-Erdélynek Magyarországhoz való csatolása.

Baciu Anna, a Nagykároly rajoni bizottságban felelős funkciót betöltő személy bizalmatlanul kommentálta Nagy Imrének a minisztertanácsi elnökévé történt megválasztását, valamint Gomulka elvtársnak a Lengyel Munkáspárt Központi Bizottsága első titkárává történt kinevezését, kijelentvén, hogy egyszer mindkettőjüket kizárták a pártból. Tartományunk területén létező vállalatok munkásainak többsége a magyarországi és lengyelországi eseményekről tegnapra szerzett tudomást.

Jelenleg általánosságban a munkások között komolyabb nyugtalanság nincs, csupán kevés vállalatnál fordult elő néhány izolált eset. Így a nagybányai fernezelyi Május 1 üzemeknél Dumitran Coloman, a Román Munkáspárt tagja, Tarța Iustin mechanikus, Pop Gavriela asztalos, Mészáros Pál asztalos, Szebeni Jakab ács, Filovici Nicolae ács, Șuta Dionisie kerékgyártó, Tar Mihály kerékgyártó, Sfeșciuc Iosif mechanikus és mások a fizetésük miatti elégedetlenségüket nyilvánítják, a lengyelországi eseményekkel szimpatizálnak, és arra célozgatnak, hogy a fernezelyi munkások is a Lengyelországban fellázadt munkásokéhoz hasonló helyzetben vannak. Pop Gavril egyebek között kijelentette: „Senkivel sem vagyok elvtárs, csak azokkal, akiknek havi fizetésük 400 lej. Hogy lehetnék elvtárs azokkal, akiknek 1500 lejes fizetésük van, és pluszban még régiségit és prémiumot is kapnak? Mi, munkások elvtársak csu-

pán jelszavakban vagyunk, a fizetéskor azonban ők az elsők!”

A nagybányai G. Gheorghiu-Dej vállalatnál fokozott elégedetlenséget lehet észrevenni a 2000-es minisztertanácsi határozat érvényesítése körül, az új fizetésekkel kapcsolatban. Az elégedetlenség onnan származik, hogy Kishegyi Géza igazgató, Pavlon főmérnök és Jerzsábek Miklós főkönyvelő újból kivételeznek: védenek a kedvezményezettek, bántva az önzetlenekeket. Az elégedetlenek élén Trifa Cristea mérnök, Chișuțiu Ioan és mások vannak. [...]

Mostanig nincsenek értesüléseink arról, hogy tartományunk bármely részén a budapesti eseményekhez hasonló akciókat készítenének elő.

A fennebb megnevezett személyeket, akik a Budapesten történt eseményekben való részvételi szándékukat fejezték ki, hasonló akciók megszervezésének céljából szoros megfigyelés alatt tartjuk.

RKP TB levéltár, 922-es leltár, 15/1956. szám, 148–153.

3. [Keltezés nélkül, október 25 körül, Nagybánya]

A Román Munkáspárt Nagybánya tartományi bizottságának jelentése a párt központi bizottságához

A magyarországi eseményeket tartományunk lakosai s főként az ellenséges elemek tovább kommentálják.

Az ellenséges elemek az ellenforradalommal rokonszenvezve nyilatkoznak, és az imperialista rádióadókból a „forradalom terjedéséről” hallott híreket továbbadják.

Így Marian Ambroziu, a nagybányai központú műhelyek alkalmazottja, aki Budapestről az események kezdetén tért haza, kijelentette: „Úton voltam az állomás felé, amikor a tüntetők menetét megláttam, akik a 16 pontban megfogalmazott követeléseiket tartalmazó feliratokat vitték. A dolgok nem csendesednek, és a felkelők még csak most erősödnek igazán. Egész Nyugat-Magyarország a kezükben van. Örvendek, mert a kommunistákat és rendszerüket nem tudom kedvelni, és meggyőződésem, hogy Gheorghiu-Dej nálunk is intézkedni fog az életkörülmények javításáért, mert ahogy most van, úgy nem lehet élni!”

Munteanu Ilie volt milicista őrmester és Budai Sándor volt horthysta csendőr, mindketten szatmári lakosok szintén így nyilatkoztak. Iliș Andrei, a szatmári Unió gyár tisztviselője kijelentette, hogy nálunk a helyzet még a magyarországinál is borzalmasabb, mert attól a földművestől, aki 1000 kg gabonát termel, 900 kg-ot kötelező beszolgáltatásba vesznek el. [...]

RKP TB levéltár, 922-es leltár, 15/1956. szám, 148–153.